

ΣτΕ Ολ. 2771/2011, Πρακτική άσκηση δικηγόρων σε κράτος μέλος της ΕΕ και ελευθερία εγκατάστασης

Προεδρεύων : Μιχ. Βροντάκης. Εισηγητής: Συμβούλος, Ι. Γράβαρης

Απόφαση

Συνεδρίασε δημόσια στο ακροατήριο του στις 3 Απριλίου 2009,

Για να δικάσει την από 8 Σεπτεμβρίου 2004 αίτηση:

- 1.
- 2.
- 3.

4. Επειδή, με την εν λόγω αίτηση, ο αιτών, πτυχιούχος νομικής γαλλικού πανεπιστημίου και εγγεγραμμένος ως ασκούμενος στον καθ' ου Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών (βλ. αναλυτικά κατωτέρω σκ. 11) ζητά να ακυρωθεί η σιωπηρή, από το σύλλογο αυτό, απόρριψη της από 24.3.2004 αιτήσεως του με την οποία είχε ζητήσει να του χορηγηθεί πιστοποιητικό ασκήσεως, προκειμένου να μετάσχει στις εξετάσεις υποψηφίων δικηγόρων.

5. Επειδή, στον Κώδικα περί Δικηγόρων, όπως κυρώθηκε με το ν.δ. 3026/1954 (Α'235) και ίσχυε κατά τον κρίσιμο χρόνο μετά την τροποποίηση του με το ν. 723/1977 (Α'100), ορίζονται, μεταξύ άλλων, τα εξής: «Άρθρον 3. [...] 2. Δικηγόρος διορίζεται ο επιτυχών εις εξέτασιν επί πρακτικών θεμάτων διεξαγομένην εις την έδραν εκάστου Εφετείου, προκηρυσσομένην κατά Μάρτιον και Σεπτέμβριον εκάστου έτους δι' αποφάσεως του Υπουργού Δικαιοσύνης. 3. Δικαίωμα συμμετοχής εις την εξέτασιν έχει όστις κέκτηται πτυχίον του νομικού τμήματος της Νομικής Σχολής Ελληνικού ή αλλοδαπού ανεγνωρισμένου ομοταγούς Πανεπιστημίου, έχει συμπληρώσει πρακτικήν άσκησιν δέκα οκτώ μηνών παρά δικηγορώ και έχει ηλικίαν [...]. Άρθρον 4. Ο πτυχιούχος οφείλει εντός εξαμήνου από της λήψεως του πτυχίου του, να ζητήσει την εγγραφήν του εις ειδικόν βιβλίον του Δικηγορικού Συλλόγου του τόπου ασκήσεως, προσάγων το πτυχίον αυτού ως και βεβαίωσιν του παρ' ω ήρξατο ασκούμενος δικηγόρου. Από της εγγραφής ταύτης λογίζεται αρξαμένη η άσκησις. [...] Άρθρον 5 1. Εκπρόθεσμος εγγραφή επιτρέπεται, κατ' εξαίρεσιν [...]. Άρθρον 8 [...] Ασκούμενος θεωρείται ο πτυχιούχος από της εγγραφής του εις το βιβλίον ασκουμένων του Δικηγορικού Συλλόγου μέχρι και του διορισμού του ως

δικηγόρου. Άρθρον 10 1. Διαρκούσης της ασκήσεως ο ασκούμενος δύναται να παρίσταται ενώπιον του Πταισματοδικείου, του Μονομελούς Πλημμελειοδικείου και του Ειρηνοδικείου, προκειμένου περί ενόρκων βεβαιώσεων του άρθρου 671 του Κωδ. Πολ. Δικ. και περί διαφορών διαδικασίας των άρθρων 737, 738 παρ. 2 Κ.Πολ.Δικ. Τη εγγράφω εντολή του παρ' ω ασκείται Δικηγόρου δύναται ο ασκούμενος να παρίσταται ενώπιον του Ειρηνοδικείου, δικάζοντος κατά την διαδικασίαν των μικροδιαφορών. 2. Ο ασκούμενος υποχρεούται να συμπαρίσταται μετά του παρ' ω ασκείται Δικηγόρου, ενώπιον των Πρωτοβαθμίων Δικαστηρίων συνυπογράφων τας προτάσεις. 3. Δι' αποφάσεων [...] καθορίζονται τα της διεξαγωγής της πρακτικής ασκήσεως, ο τρόπος ελέγχου ταύτης υπό του οικείου Δικηγορικού Συλλόγου, ως και τα δικαιώματα και αι υποχρεώσεις των ασκουμένων και των παρ' οίς ασκούνται ούτοι δικηγόρων. [...]. Άρθρον 12. 1. Ο ασκούμενος οφείλει να μετάσχει της αμέσως προσεχούς ή μεταπροσεχούς εξετάσεως μετά την συμπλήρωσιν του χρόνου της κατά νόμον ασκήσεως του ή της τυχόν προσθέτου τοιαύτης. Δύναται ο ασκούμενος να γίνη δεκτός και εις μεταγενεστέραν εξέτασιν κατόπιν αποφάσεως του οικείου πειθαρχικού συμβουλίου, εφ' όσον συντρέχουν εν τω προσώπω του εξαιρετικοί λόγοι. Το πειθαρχικόν Συμβούλιον δύναται να επιβάλη και πρόσθετον άσκησιν. [...] 3. Ο προτιθέμενος να λάβη μέρος εις την εξέτασιν καταθέτει, το βραδύτερον μέχρι της προτεραίας της ενάρξεως της εξετάσεως, αίτησιν περί τούτου εις τον Γραμματέα της Εξεταστικής Επιτροπής. Εις την αίτησιν επισυνάπτονται: α) Πιστοποιητικόν ασκήσεως, β) [...]. Εξ άλλου, σύμφωνα με τα άρθρα 194, 201 και 235 του ίδιου Κώδικα, αρμόδιο ν' αποφανθεί επί αιτήματος εγγραφής στο βιβλίον ασκουμένων δικηγορικού συλλόγου, κατά το ανωτέρω άρθρο 4 του κώδικα αυτού, είναι το διοικητικό συμβούλιον του συλλόγου. 6. Επειδή, στη Συνθήκη για την Ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, όπως το κείμενο της ενοποιήθηκε με την κυρωθείσα με το ν. 2691/1999 (Α'47) Συνθήκη του Άμστερνταμ, ορίζεται, στο άρθρο 39 παρ. 1 ότι «εξασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων εντός της Κοινότητας», στο άρθρο 40 παρ. 1 ότι « το Συμβούλιον [...] λαμβάνει, με οδηγίες ή κανονισμούς, τα αναγκαία μέτρα για να πραγματοποιηθεί η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, όπως ορίζεται στο άρθρο 39 [...]», στο άρθρο 43 ότι «οι περιορισμοί της ελευθερίας εγκαταστάσεως των υπηκόων ενός κράτους μέλους στην επικράτεια ενός άλλου κράτους μέλους απαγορεύονται [...]» και ότι «Η ελευθερία εγκαταστάσεως περιλαμβάνει την ανάληψη και την άσκηση μη μισθωτών δραστηριοτήτων [...].», στο δε άρθρο 47

παράγραφος 1 ότι «για να διευκολύνει την ανάληψη και την άσκηση μη μισθωτών δραστηριοτήτων, το Συμβούλιο [...] εκδίδει οδηγίες για την αμοιβαία αναγνώριση των διπλωμάτων, πιστοποιητικών και άλλων τίτλων». Περαιτέρω, στα άρθρα 149 και 150 της Συνθήκης ορίζονται τα εξής: «Άρθρο 149 1. Η Κοινότητα συμβάλλει στην ανάπτυξη παιδείας υψηλού επιπέδου, ενθαρρύνοντας τη συνεργασία μεταξύ κρατών μελών και, αν αυτό απαιτείται, υποστηρίζοντας και συμπληρώνοντας τη δράση τους, σεβόμενη ταυτόχρονα πλήρως την αρμοδιότητα των κρατών μελών για το περιεχόμενο της διδασκαλίας και την οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος, καθώς και την πολιτιστική και γλωσσική τους πολυμορφία. 2. Η δράση της Κοινότητας έχει ως στόχο: - [...]. - να ευνοεί την κινητικότητα φοιτητών και εκπαιδευτικών, μεταξύ άλλων και μέσω της ακαδημαϊκής αναγνώρισης διπλωμάτων και περιόδων σπουδών - [...] Άρθρο 150 1. Η Κοινότητα εφαρμόζει πολιτική επαγγελματικής εκπαίδευσης, η οποία στηρίζει και συμπληρώνει τις δράσεις των κρατών μελών, σεβόμενη ταυτόχρονα πλήρως την αρμοδιότητα των κρατών μελών για το περιεχόμενο και την οργάνωση της επαγγελματικής εκπαίδευσης. 2. Η δράση της Κοινότητας έχει ως στόχο; -[...] - να διευκολύνει την πρόσβαση στην επαγγελματική εκπαίδευση και την ενίσχυση της κινητικότητας των εκπαιδευτών και εκπαιδευομένων και ιδίως των νέων. [...]».

7. Επειδή, με τις ανωτέρω διατάξεις των άρθρων 39 και 43 της Συνθήκης κατοχυρώνονται, αντιστοίχως, ως θεμελιώδεις κοινοτικές ελευθερίες (βλ. και άρθρα 2 και 3 περ. γ), η ελευθερία κυκλοφορίας των εργαζομένων και το δικαίωμα εγκαταστάσεως, που περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, τις ελευθερίες αναλήψεως -και ασκήσεως μη μισθωτών δραστηριοτήτων. Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, με τις διατάξεις αυτές, οι οποίες είναι δεκτικές άμεσου επικλήσεως από ιδιώτες ενώπιον των εθνικών αρχών, καταλαμβάνουν δε και τους δικηγόρους (βλ., μεταξύ άλλων, ΔΕΚ 21.6.1974, C-2/74, Reyners, 28.4.1977, C- 71/76, Thieffry, 12.7.1984, OI 07/83, KIoPP), παρέχεται η δυνατότητα της απρόσκοπτης, κατ' αρχήν, επαγγελματικής δραστηριοποίησης των κοινοτικών υπηκόων σε ολόκληρη την Κοινότητα, με συνέπεια να αποκλείονται εθνικά μέτρα που, χωρίς επιτακτικό λόγο δημοσίου συμφέροντος, θα καθιστούσαν την άσκηση των σχετικών δραστηριοτήτων σε ορισμένο κράτος μέλος λιγότερο ελκυστική για τους λοιπούς κοινοτικούς υπηκόους έναντι των υπηκόων του κράτους αυτού. (Βλ., μεταξύ άλλων, ΔΕΚ 13.3.1993, C-19/92, Kraus, σκ. 32, 30.11.1995, C-

55/94, Gebhard, σκ. 37, 14.10.2004, C-299/02, Επιτροπή κατά Βασιλείου των Κάτω Χωρών, σκ. 15 και 17, 17.3.2005, C-109/04, Kranemann, 21.4.2005, C-140/03, Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας.). Εξ άλλου, προκειμένου περί «νομικώς κατοχυρωμένου επαγγέλματος», επαγγέλματος δηλαδή για την πρόσβαση στο οποίο απαιτείται, κατά τη νομοθεσία ορισμένου κράτους μέλους (εφεξής κράτους υποδοχής), η ύπαρξη προσόντων πιστοποιούμενων με την κατοχή συγκεκριμένων τίτλων, από τις παρατεθείσες στην προηγούμενη σκέψη διατάξεις, όπως έχουν επίσης ερμηνευθεί με σειρά αποφάσεων του ΔΕΚ, συνάγονται τα εξής: Όταν οι αρχές του εν λόγω κράτους εξετάζουν αίτηση κοινοτικού υπηκόου (ακόμα και υπηκόου του ίδιου του κράτους αυτού) για τη χορήγηση αδειάς ασκήσεως τέτοιου ως άνω επαγγέλματος, οφείλουν να λαμβάνουν υπ' όψη τα διπλώματα, πιστοποιητικά και άλλους τίτλους που έχει αποκτήσει ο ενδιαφερόμενος σε άλλο κράτος μέλος (κράτος προέλευσης), τα οποία συνιστούν νόμιμη προϋπόθεση για την άσκηση του ίδιου επαγγέλματος στο κράτος εκείνο. (Βλ., μεταξύ άλλων, ΔΕΚ 15.10.1987, C-222/86, Umectef/Heylens, 7.5.1991, C-340/89, Βλασσοπούλου, σκ. 15 - 16, 8.7.1999, C-234/97, Fernandez de Bobadilla, σκ. 30-31, καθώς και ανωτ. απόφ. Kraus, σκ. 15 - 16). Η υποχρέωση αυτή, όπως το περιεχόμενό της αναλύεται στη συνέχεια, απορρέει ευθέως από τις ανωτέρω περί των κοινοτικών ελευθεριών διατάξεις της Συνθήκης, και είναι ανεξάρτητη από την έκδοση των οδηγιών που προβλέπονται, κατά τα προεκτεθέντα, στις διατάξεις αυτές για να διευκολύνουν περαιτέρω την άσκηση των εν λόγω ελευθεριών. (ΔΕΚ ανωτ. αποφάσεις Βλασσοπούλου, σκ. 14, Fernandez de Bobadilla, σκ. 28, κατωτ. απόφ. Morgenbesser, σκ. 58 κ.ά. - Τέτοιες ως άνω οδηγίες αποτελούσαν κατά τον κρίσιμο εν προκειμένω χρόνο, μεταξύ άλλων, η οδηγία 89/48/ΕΟΚ του Συμβουλίου, «σχετικά με ένα γενικό σύστημα αναγνώρισης των διπλωμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που πιστοποιούν επαγγελματική εκπαίδευση ελάχιστης διάρκειας τριών ετών», ΕΕ L 19, όπως συμπληρώθηκε με την 92/51/ όμοια, ΕΕ L 209, καθώς και η οδηγία 98/5/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16ης Φεβρουαρίου 1998 «για τη διευκόλυνση της μόνιμης άσκησης του δικηγορικού επαγγέλματος σε κράτος μέλος διάφορο εκείνου στο οποίο αποκτήθηκε ο επαγγελματικός τίτλος», ΕΕ L. 77). Η ανωτέρω, άλλωστε, υποχρέωση του κράτους υποδοχής να λαμβάνει υπ' όψη τους «κοινοτικούς» τίτλους, ούτε αυτόματη αναγνώριση τους συνιστά ούτε περιορισμό της αποκλειστικής, κατά τη Συνθήκη, αρμοδιότητας των κρατών μελών να καθορίζουν τα ίδια τη μορφή, το περιεχόμενο

και το επίπεδο της οικείας εκπαίδευσης (ανωτ. άρθρα 149 - 150), ελλείπει δε σχετικής εναρμόνισης, και τα επιθυμητά για το συγκεκριμένο επάγγελμα προσόντα. (Βλ., μεταξύ άλλων, ανωτ. αποφάσεις Unectef/Heylens, σκ. 10 κ.επ., Βλασσοπούλου, σκ. 9, καθώς και ΔΕΚ 10.12.2009, C-345/08, Krzysztof Pesia, σκ.34). Ο λόγος, πράγματι, για τον οποίο επιβάλλεται η υποχρέωση αυτή δεν είναι η εγγενής, από ακαδημαϊκή άποψη, αξία των πιο πάνω τίτλων αλλά το γεγονός ότι επιτρέπουν στο κράτος προέλευσης την πρόσβαση στο οικείο επάγγελμα. (Πρβλ. ΔΕΚ., 19.1.2006, C-330/03, Colegio de Ingenieros de Caminos, Canales y Puertos, σκ. 19 και 23, καθώς και 23.10.2008, C-274/05, Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας, σκ.29-31). Γι αυτό και δεν επιτρέπεται, στην περίπτωση αυτή, να μη λαμβάνονται υπ' όψη εξαιτίας και μόνον διαφορών ως προς την αντίστοιχη εκπαίδευση των κρατών προέλευσης και υποδοχής. (Βλ. ιδίως κατωτ. απόφ. Morgenbesser). Κατά συνέπεια, εκείνο στο οποίο υποχρεούνται οι αρμόδιες αρχές του κράτους υποδοχής είναι να προβαίνουν εν πάση περιπτώσει σε συγκριτική εξέταση των ικανοτήτων που πιστοποιούνται με τους τίτλους αυτούς και των γνώσεων και προσόντων που απαιτούνται για το συγκεκριμένο επάγγελμα από τις εθνικές διατάξεις. Και αν μεν η συγκριτική αυτή εξέταση οδηγεί στη διαπίστωση ότι οι γνώσεις και τα προσόντα που πιστοποιούνται με τους τίτλους του κράτους προέλευσης αντιστοιχούν στις προϋποθέσεις που απαιτούν οι εθνικές διατάξεις του, το κράτος υποδοχής υποχρεούται να δεχθεί ότι οι εν λόγω τίτλοι πληρούν τις προϋποθέσεις αυτές. Αν, αντιθέτως, προκύπτει από τη σύγκριση μερική μόνον αντιστοιχία, δικαιούται να απαιτήσει από τον ενδιαφερόμενο να αποδείξει ότι έχει αποκτήσει με άλλο τρόπο (όπως με γνώσεις που αποκτήθηκαν στο κράτος υποδοχής, πρακτική εξάσκηση και συνακόλουθη επαγγελματική πείρα κ.λπ) τις γνώσεις και τα προσόντα που του έλειπαν. Εξ άλλου, όταν το κράτος υποδοχής δεν έχει θεσπίσει, σε εθνικό επίπεδο, γενική διαδικασία αναγνώρισεως της επαγγελματικής ισοτιμίας ή η διαδικασία αυτή δεν είναι σύμφωνη προς τις ως άνω επιταγές του κοινοτικού δικαίου, τότε το όργανο του κράτους υποδοχής στο οποίο έχει ανατεθεί από την εθνική νομοθεσία η αρμοδιότητα να ελέγχει την συνδρομή των προϋποθέσεων προσβάσεως στο συγκεκριμένο επάγγελμα οφείλει να εξετάσει αν το δίπλωμα που απέκτησε ο ενδιαφερόμενος σε άλλο κράτος μέλος, μαζί με τα λοιπά προσόντα που έχει τυχόν αποκτήσει, κατά τ' ανωτέρω, (πείρα κ.λπ), πρέπει να θεωρηθούν ισότιμα του τίτλου που απαιτείται από την εθνική νομοθεσία για την πρόσβαση στο εν λόγω επάγγελμα, (Για όλα τα ανωτέρω, βλ. και πάλι, μεταξύ

άλλων, τις ως άνω αποφάσεις Βλασσοπούλου, σκ. 16 κ.επ., Fernandez de Bobadilla, σκ. 31 κ.επ. Πρβλ. επίσης την ανωτ. Colegio de Ingenieros [...], σκ. 19 κ.επ.).

8. Επειδή, ειδικότερα, προκειμένου περί της πρακτικής ασκήσεως που προβλέπεται σε νομοθεσίες κρατών μελών ως προϋπόθεση για την πρόσβαση στο επάγγελμα του δικηγόρου, από τα εκτεθέντα στην προηγούμενη σκέψη, όπως έχουν, στην περίπτωση αυτή, εφαρμοσθεί από το ΔΕΚ - το πρώτον με την κατωτέρω απόφαση Morgenbesser του έτους 2003 -, απορρέουν τα ακόλουθα: α) Η εν λόγω πρακτική άσκηση, προπαρασκευαστική της εισόδου στο επάγγελμα του δικηγόρου, δεν συνιστά, ως εκ τούτου, ούτε «δικηγορικό επάγγελμα» ούτε αυτοτελές «νομοθετικά κατοχυρωμένο επάγγελμα», κατά την έννοια, αντιστοίχως, των ανωτέρω οδηγιών 98/5 και 89/48. Συνεπώς, οι εν λόγω οδηγίες δεν εφαρμόζονται στην περίπτωση αυτή. (ΔΕΚ, 13.11.2003, C-313/01, Christine Morgenbesser, σκ. 45 - 54, καθώς και ανωτ. απόφ Pesia, σκ. 22- 24). β) Η σχετική περίοδος, ωστόσο (της πρακτικής δικηγορικής άσκησης), καθώς αποτελεί αναγκαία προπαρασκευή για την είσοδο στο επάγγελμα του δικηγόρου, πάντως δε, εφ' όσον ενέχει την ανάληψη από τον ασκούμενο δραστηριοτήτων που, κανονικά, αμείβονται (ανεξάρτητα από το ύψος της αμοιβής, είτε από τον πελάτη είτε από το δικηγορικό γραφείο όπου γίνεται η άσκηση), συνιστά δραστηριότητα υπαγόμενη στις ως άνω περί ελευθεριών διατάξεις του πρωτογενούς κοινοτικού δικαίου (άρθρο 39 ή 43 της Συνθήκης, ανάλογα με τις ειδικότερες συνθήκες απασχόλησης). (Βλ.ανωτ. αποφάσεις Morgenbesser, σκ. 60-61, Pesia, σκ. 25-27. Πρβλ. επίσης ανωτ. απόφαση Krannemann, σκ. 12-18, καθώς και ΔΕΚ, 3.7.1986, C-66/85, Deborah Lawrie - Blum, σκ. 16-22). Κατ' εφαρμογή, επομένως, των εν λόγω διατάξεων, όταν κοινοτικός υπήκοος ζητά να του επιτραπεί να διανύσει σε ορισμένο κράτος μέλος την περίοδο πρακτικής ασκήσεως που προβλέπεται στο κράτος αυτό ως προϋπόθεση για την άσκηση του επαγγέλματος του δικηγόρου, και επικαλείται προς τούτο τίτλους που έχει αποκτήσει σε άλλο κράτος μέλος και οι οποίοι μπορούν να χρησιμοποιηθούν στο κράτος εκείνο για την πρόσβαση σε αντίστοιχη δραστηριότητα, η αρμόδια αρχή του κράτους υποδοχής, οφείλει, κατά τα εκτεθέντα στην προηγούμενη σκέψη, να λάβει υπ' όψη τους εν λόγω τίτλους και, συνεκτιμώντας τους στο πλαίσιο συνολικής αξιολόγησης της εκπαίδευσής και των εν γένει προσόντων του αιτούντος, να εξακριβώσει εάν και κατά πόσον οι γνώσεις που πιστοποιούνται με τους τίτλους αυτούς και τα κτηθέντα στο κράτος

προελεύσεως προσόντα ή επαγγελματική πείρα, καθώς και η πείρα που έχει ενδεχομένως αποκτήσει ο αιτών στο κράτος υποδοχής, πληρούν, μερικώς έστω, τις ουσιαστικές προϋποθέσεις που απαιτούνται στο τελευταίο αυτό κράτος για την πρόσβαση στην επιδιωκόμενη άσκηση. Ειδικότερα, κατά την εν λόγω αξιολόγηση, το κράτος υποδοχής μπορεί να προβαίνει σε συγκριτική εξέταση των απαιτούμενων από το ίδιο διπλωμάτων με εκείνα του κράτους προελεύσεως, λαμβάνοντας, μεταξύ άλλων, υπ' όψη τις αντίστοιχες διαφορές των εθνικών εννόμων τάξεων. Και αν από τη συγκριτική αυτή εξέταση καταλήγει στη διαπίστωση ότι οι γνώσεις και τα προσόντα που πιστοποιούνται με το δίπλωμα του κράτους προελεύσεως αντιστοιχούν με τα απαιτούμενα από τις δικές του διατάξεις, υποχρεούται να δεχθεί ότι το δίπλωμα αυτό πληροί τις σχετικές προϋποθέσεις. Αν πάλι, από τη σύγκριση προκύπτει μερική μόνον αντιστοιχία, δικαιούται να απαιτήσει από τον υποψήφιο να αποδείξει, κατά τ' ανωτέρω, ότι έχει αποκτήσει τις γνώσεις και τα προσόντα που του έλειπαν. Δεν μπορεί όμως να αρνηθεί την ικανοποίηση του σχετικού αιτήματος με μόνη την αιτιολογία ότι πτυχίο νομικής που αποκτήθηκε από τον αιτούντα στο κράτος προελεύσεως δεν έχει «επικυρωθεί από Πανεπιστήμιο», δηλαδή δεν έχει τύχει ακαδημαϊκής αναγνώρισης στο κράτος υποδοχής. (Περί των ανωτέρω, βλ. ιδίως την προμνημονευθείσα απόφαση Morgenbesser, σκ. 57-58 και 62-72, εν συνδυασμό και προς το πραγματικό της κύριας, στην υπόθεση εκείνη, δίκης, όπως προκύπτει από τις σκέψεις 25-31, καθώς και τη σκέψη 54 της αυτής αποφάσεως.).

9. Επειδή, σύμφωνα με τα εκτεθέντα στην προηγούμενη σκέψη, η κατά τις προπαρατεθείσες διατάξεις του ελληνικού Κώδικα περί δικηγόρων (ανωτ. σκ. 5) πρακτική άσκηση, δεν διέπεται μεν από τις ρυθμίσεις των Οδηγιών 98/5 και 89/48, όπως, προκειμένου περί της τελευταίας αυτής οδηγίας, αβασίμως ισχυρίζεται ο αιτών καθώς όμως η εν λόγω πρακτική άσκηση αποτελεί αναγκαίο προπαρασκευαστικό στάδιο για την πρόσβαση στο επάγγελμα του δικηγόρου, ενέχουσα μάλιστα την εκτέλεση πράξεων δεκτικών αμοιβής [βλ. ιδίως την κατά το ανωτέρω άρθρο 10 του Κώδικα δυνατότητα αυτοπρόσωπης διενέργειας δικηγορικών πράξεων από τον ασκούμενο, καθώς και τα περιεχόμενα στο φάκελο της υποθέσεως πρακτικά συνεδρίασης του Διοικητικού Συμβουλίου του καθ' ου Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών, από 16.10.2000 και 4.7.2006 (απόσπασμα υπ' αριθ. πρωτ. 11153) περί καθορισμού και αναπροσαρμογής, αντιστοίχως, «της αμοιβής των ασκούμενων δικηγόρων»], εφαρμόζονται στην περίπτωση αυτή οι

διατάξεις περί ελευθεριών του πρωτογενούς κοινοτικού δικαίου, κατά τα εκτεθέντα επίσης στην προηγούμενη σκέψη της παρούσης αποφάσεως.

10. Επειδή, όπως προκύπτει από τις ανωτέρω (σκ. 5) διατάξεις των άρθρων 3 (παρ. 3) και 4 του Κώδικα περί Δικηγόρων, ως «πτυχίον αλλοδαπού ανεγνωρισμένου ομοταγούς Πανεπιστημίου», το οποίο, εξομοιούμενο προς «πτυχίον του νομικού τμήματος της Νομικής Σχολής Ελληνικού Πανεπιστημίου», απαιτείται, κατά τις διατάξεις αυτές, για την εγγραφή σε ελληνικό δικηγορικό σύλλογο με την ιδιότητα του ασκουμένου, νοείται το αλλοδαπό εκείνο πτυχίο του οποίου έχει αναγνωρισθεί η από ακαδημαϊκής απόψεως ισοτιμία με τον ως άνω ημεδαπό τίτλο, σύμφωνα με τις ισχύουσες εκάστοτε σχετικές διατάξεις [κατά τον κρίσιμο χρόνο ν. 741/1977 (Α'314) περί Διαπανεπιστημιακού Κέντρου Αναγνώρισεως Τίτλων Σπουδών της Αλλοδαπής (ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α.) και μετέπειτα ν. 3328/2005 (Α'80) περί επιστημονικού Οργανισμού Αναγνώρισης Τίτλων Ακαδημαϊκών και Πληροφόρησης (Δ.Ο.Α.Τ.Α.Π.). Βλ., μεταξύ άλλων, ΣτΕ 3170/2006, 243/2002, 3457/1998, Ολομ.]. Εξ άλλου, από τις αυτές ως άνω διατάξεις του Κώδικα περί Δικηγόρων, συνάγεται ότι επί υποβολής αιτήσεως για την εγγραφή ασκουμένου σε δικηγορικό σύλλογο, η ιδιότητα του πτυχίου του οποίου γίνεται επίκληση με την αίτηση, ως πληρούντος νόμιμη προϋπόθεση της εγγραφής, ερευνάται κατά το στάδιο του ελέγχου της αιτήσεως. Εφ' όσον δε χωρήσει η εγγραφή, πράγμα που προϋποθέτει την κατάφαση για το ότι το προσκομιζόμενο πτυχίο συνιστά όντως νόμιμη προϋπόθεση για αυτήν, η τελευταία, ως ατομική διοικητική πράξη, περιβάλλεται το τεκμήριο της νομιμότητας και δεν μπορεί να αμφισβητηθεί παρεμπιπτόντως το κύρος αυτής κατά το μεταγενέστερο στάδιο, κατά το οποίο, με τη συμπλήρωση της άσκησης, ζητείται η λήψη του πιστοποιητικού ασκήσεως για τη συμμετοχή στην εξέταση των υποψηφίων δικηγόρων, και κατά το οποίο (στάδιο) ερευνάται η συνδρομή των μεταγενεστέρων της εγγραφής νομίμων προϋποθέσεων (χρόνος πρακτικής άσκησης, παραστάσεις σε δικαστήρια κλπ.). Άλλως βεβαίως έχει το πράγμα εάν, η κατά το μεταγενέστερο αυτό στάδιο διαπίστωση παρανομίας ως προς το ότι το κατεχόμενο από τον ασκούμενο πτυχίο δεν πληροί όντως την αξιουμένη νόμιμη προϋπόθεση για την εγγραφή του στο βιβλίο ασκουμένων, οδηγήσει σε ρητή ανάκληση της εγγραφής από το αρμόδιο διοικητικό συμβούλιο του συλλόγου, κατά τους όρους ανάκλησης των παράνομων διοικητικών πράξεων, οπότε και δικαιολογείται, κατόπιν αυτού, η άρνηση χορηγήσεως πιστοποιητικού ασκήσεως. Μειωσήφησαν οι

Σύμβουλοι Ν. Σακελλαρίου, Ε. Αντωνόπουλος και Η. Τσακόπουλος, κατά τη γνώμη των οποίων η ιδιότητα του πτυχίου, ως πληρούντος προβλεπόμενη στο νόμο προϋπόθεση για τη συμμετοχή στην εξέταση υποψηφίων δικηγόρων, ελέγχεται κατά την κρίση περί χορηγήσεως του απαιτούμενου για την εν λόγω συμμετοχή πιστοποιητικού ασκήσεως. (Πρβλ. και ΣτΕ 472/1958).

11. Επειδή, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλου, ο αιτών, με την από 27.10.1995 αίτηση του προς τον καθ' ου Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών, ζήτησε να εγγραφεί στο βιβλίο ασκουμένων του συλλόγου αυτού, επικαλούμενος ως τίτλο σπουδών πτυχίο νομικής (maitrise de droit public) που του είχε χορηγηθεί από το γαλλικό πανεπιστήμιο Lille II (Universite de Lille II - Droit et Sante). Έπειτα από έλεγχο, η αίτηση έγινε δεκτή (βλ. επί του σώματος της σχετική, από 27.10.1995 πράξη) και ο αιτών ενεγράφη στον καθ' ου ως ασκούμενος δικηγόρος με αριθμό μητρώου ..... Στις 23.3.1999 ο αιτών κατέθεσε, -στον καθ' ου αίτηση (υπ' αριθ. πρωτ. 2938/24.3.1999), με την οποία ζήτησε να του χορηγηθεί πιστοποιητικό ασκήσεως προκειμένου να μετάσχει στις εξετάσεις υποψηφίων δικηγόρων της Α' περιόδου του έτους εκείνου. Με την αίτηση αυτή, εκτός των λοιπών σχετικών δικαιολογητικών (βεβαίωση δικηγόρου ότι ασκήθηκε στο γραφείο του, κατάσταση παραστάσεων σε δικαστήρια κ.λπ.), ο αιτών επικαλέσθηκε και πάλι το πιο πάνω πτυχίο του και ισχυρίσθηκε ότι, καθώς, λόγω των επαγγελματικών γνώσεων που πιστοποιούσε, αποτελούσε τον τίτλο που απαιτείτο στη Γαλλία για την πρόσβαση στη δικηγορία, έπρεπε και στην Ελλάδα να ληφθεί υπ' όψη τόσο για την εγγραφή του ως ασκούμενου (όπως και έγινε, κατά τ' ανωτέρω) όσο και για τη λήψη του πιστοποιητικού ασκήσεως και τη συμμετοχή στην εξέταση υποψηφίων δικηγόρων. Τούτο επιβαλλόταν, όπως υποστήριζε ο αιτών στην εν λόγω αίτηση του και το σχετικό «συμπληρωματικό υπόμνημα» που κατέθεσε στις 29.3.1999 (υπ' αριθ. πρωτ. 3110), από τις διατάξεις του κοινοτικού δικαίου περί επαγγελματικής ισοτιμίας- - διακεκριμένης από την ακαδημαϊκή - των κοινοτικών τίτλων σπουδών. Εξ άλλου, απόφαση του ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α. περί αναγνώρισεως του πτυχίου δεν υπεβλήθη με την πιο πάνω αίτηση, στο σώμα της οποίας σημειώνεται «Το ΔΙΚΑΤΣΑ 1. Αναγνωρίζει ομοταγές το Πανεπιστήμιο 2. Δεν αναγνωρίζει ισότιμο το πτυχίο [...]». Στην αίτηση αυτή ο Σύλλογος δεν απάντησε. Ακολούθησε και άλλη αίτηση, ομοίου περιεχομένου, την οποία ο αιτών κατέθεσε στον καθ' ου στις 23.9.1999 (υπ' αριθ. πρωτ. 8839), και η οποία ομοίως δεν απαντήθηκε. Παράλληλα,

το Διοικητικό Συμβούλιο του καθ' ου, κατά την από 27.9.1999 συνεδρίαση του αποφάσισε (κατά πλειοψηφία) ότι σε περιπτώσεις κατόχων πτυχίων νομικής αλλοδαπών πανεπιστημίων που επιθυμούν να εγγραφούν ως ασκούμενοι ή να μετάσχουν σε εξετάσεις υποψηφίων δικηγόρων, πρέπει να προηγείται οπωσδήποτε η αναγνώριση του τίτλου σπουδών τους από το ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α. Την τελευταία αυτή απόφαση προσέβαλε ο αιτών με αίτηση ακυρώσεως, επί της οποίας εκδόθηκε η 3501/2004 απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας. Με την εν λόγω απόφαση η αίτηση απορρίφθηκε, με τη σκέψη ότι η ρητώς προσβαλλόμενη ως άνω πράξη, εκδοθείσα εν είδει εσωτερικής εγκυκλίου, δεν είχε εκτελεστό χαρακτήρα, εάν δε ήθελε θεωρηθεί ότι η αίτηση στρεφόταν καθ' ερμηνεία και κατά των σιωπηρών απορρίψεων των πιο πάνω αιτήσεων του αιτούντος, και πάλι ήταν απορριπτέα ως εκπρόθεσμη και ως προώρως ασκηθείσα, αντιστοίχως. Τέλος, στις 24.3.2004, ο αιτών κατέθεσε στον καθ' ου νέα αίτηση, υπ' αριθ. πρωτ. 2792, ζητώντας εκ νέου να του χορηγηθεί πιστοποιητικό άσκησης για τη συμμετοχή [του] στο διαγωνισμό υποψηφίων δικηγόρων της Α' εξεταστικής περιόδου 2004. [Με το υπ' αριθ. πρωτ. 10906/18.10.2006 έγγραφο του Τμήματος Ασκουμένων του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών, το οποίο, μαζί με αντίγραφο της οικείας εγγραφής στο βιβλίο πρωτοκόλλου, απεστάλη στο Συμβούλιο της Επικρατείας με το υπ' αριθ. 11051/23.10.2006 έγγραφο του καθ' ου, βεβαιώνεται ότι, όπως προκύπτει από το σχετικό βιβλίο πρωτοκόλλου, έχει καταχωρηθεί [σ' αυτό] η από 24.3.2004 αίτηση του κ. .... για χορήγηση πιστοποιητικού ασκήσεως και έχει λάβει αριθμό πρωτοκόλλου 2792/24.3.2004, πλην όμως το σώμα της εν λόγω αιτήσεως δεν υπάρχει στο αρχείο του Τμήματος [...]]. Με τα δεδομένα αυτά, νομίμως λαμβάνεται υπ' όψη προς συμπλήρωση του φακέλου αντίγραφο της κατατεθείσης ως άνω αιτήσεως, το οποίο προσκομίσθηκε από τον αιτούντα με το από 19.5.2008 έγγραφο προς το Δικαστήριο (αριθ. πρωτ. ΣτΕ Π 2798/27.3.2009) και δεν αμφισβητήθηκε από τον καθ' ου]. Τη σιωπηρή απόρριψη της τελευταίας αυτής αιτήσεως του, τη συναχθείσα από την άπρακτη παρέλευση τριμήνου από της καταθέσεως της, προσβάλλει ήδη ο αιτών με την κρινόμενη αίτηση.

12. 13. ....

14. Επειδή, εφ' όσον ο αιτών είχε, κατά τ' ανωτέρω, εγγραφεί, κανονικά ως ασκούμενος δικηγόρος και εξακολουθούσε να είναι εγγεγραμμένος στον καθ' ου δικηγορικό σύλλογο, ο τελευταίος, εξετάζοντας την επίδικη αίτηση του, όφειλε να

αποφανθεί κατά πόσον συνέτρεχαν οι νόμιμες προϋποθέσεις για να του χορηγηθεί το πιστοποιητικό ασκήσεως που ζητούσε. Κατά το σχετικό, άλλωστε, στο στάδιο αυτό, έλεγχο της Διοικήσεως, δεν μπορούσαν, κατά τα προεκτεθέντα (ανωτ. σκ. 10), να εξετασθούν παρεμπιπτόντως ζητήματα κύρους της εν λόγω εγγραφής από απόψεως νομιμότητας, αναγόμενης στην ιδιότητα του πτυχίου βάσει του οποίου ο αιτών είχε εγγραφεί στο Σύλλογο, ως πληρούντος νόμιμη προϋπόθεση για τη συντέλεση αυτής της εγγραφής. Επομένως, τα υποστηριζόμενα από τον καθ' ου στο υπόμνημα που παραδεκτώς κατέθεσε στις 13.4.2009, μέσα στην προθεσμία που του χορηγήθηκε στο ακροατήριο, ότι δικαιολογημένα δεν ικανοποιήθηκε το αίτημα του αιτούντος αφού δεν είχε προσκομίσει προς τούτο «πιστοποιητικό ισοτιμίας [του εν λόγω πτυχίου του] από τον φορέα που ο εθνικός νομοθέτης όρισε ως μόνο αρμόδιο δηλαδή το ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α. (ήδη ΔΟΑΤΑΠ)», προϋπόθεση υπό την οποία και τελούσε η εγγραφή του στο Σύλλογο (πράγμα, πάντως, που δεν προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλου), είναι εν πάση περιπτώσει αβάσιμα και απορριπτέα. Εξ άλλου, ναι μεν ζητήματα που αφορούν κατά τ' ανωτέρω το ένδικο πτυχίο θα μπορούσαν, κατά τα εκτεθέντα στην αυτή ως άνω σκέψη 10, να εξετασθούν κατά την ενδεχόμενη άσκηση της αρμοδιότητας του καθ' ου να ανακαλέσει ως παράνομη, αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις προς τούτο, την εγγραφή του αιτούντος στο Σύλλογο, στην περίπτωση όμως αυτή, η Διοίκηση, κατ' εφαρμογή των προμνημονευθεισών διατάξεων του πρωτογενούς κοινοτικού δικαίου, όπως έχουν ερμηνευθεί από το ΔΕΚ (ανωτ. σκ. 6 - 8), δεν θα έπρεπε να περιορισθεί στο ζήτημα της ακαδημαϊκής και μόνον ισοτιμίας του εν λόγω (κοινοτικού) πτυχίου, αλλά θα όφειλε να λάβει υπ' όψη το πτυχίο αυτό και αφού προβεί σε συνολική συγκριτική αξιολόγηση του με το απαιτούμενο για την εγγραφή ημεδαπό πτυχίο, ως προς τις πιστοποιούμενες, αντιστοιχώς, επαγγελματικές γνώσεις και προσόντα, σε συνδυασμό και με τις διαφορές ως προς τις αντίστοιχες έννομες τάξεις, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τον τρόπο ασκήσεως των οικείων επαγγελμάτων κ.λπ, να κρίνει αν οι γνώσεις και τα εν γένει προσόντα του αιτούντος που προκύπτουν από το εν λόγω πτυχίο, καθώς και άλλες τυχόν σχετικές γνώσεις και εμπειρία που έχει τυχόν αποκτήσει (μεταξύ άλλων και από την ίδια την διανυθείσα στον καθ' ου, μετά την εγγραφή του ως ασκουμένου δικηγόρου, περίοδο ασκήσεως), αντιστοιχούν προς τα προσόντα που απαιτούν οι εθνικές διατάξεις. Και, σε καταφατική μεν περίπτωση να δεχθεί τον πιο πάνω τίτλο, επί τη διαπιστώσει δε μερικής μόνον αντιστοιχίας, να απαιτήσει ενδεχομένως από τον αιτούντα να αποδείξει ότι έχει αποκτήσει τα

ελλείποντα προσόντα. Υπό τα δεδομένα, συνεπώς, αυτά, η προσβαλλόμενη σιωπηρή άρνηση του καθ' ου δικηγορικού συλλόγου, να αποφανθεί επί του επιδικου αιτήματος, συνιστά παράλειψη οφειλομένης νόμιμης ενέργειας, κατά τα βασίμως προβαλλόμενα με την κρινόμενη αίτηση, και πρέπει, ως εκ τούτου, να ακυρωθεί. Η δε υπόθεση να αναπεμφθεί στον καθ' ού Δικηγορικό Σύλλογο προς νόμιμη κρίση.

Διά ταύτα

Δέχεται την αίτηση.

Ακυρώνει, σύμφωνα με το σκεπτικό, την προσβαλλόμενη σιωπηρή απόρριψη από τον καθ' ου δικηγορικό σύλλογο, του αιτήματος του αιτούντος να του χορηγηθεί πιστοποιητικό ασκήσεως.

Αναπέμπει την υπόθεση στο Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών προς νόμιμη κρίση.

Παρατηρήσεις

Με δύο αποφάσεις, ΣτΕ 2770-2771/ 2011, που αφορούσαν ζητήματα που παραπέμφθηκαν σε αυτή ως μείζονος σημασίας, η Ολομέλεια του Συμβουλίου Επικρατείας έκρινε με ποιους όρους μπορούν υποψήφιοι δικηγόροι που απέκτησαν πτυχίο νομικής στο εξωτερικό να ενταχθούν στους ελληνικούς δικηγορικούς συλλόγους. Συγκεκριμένα, απεφάνθη ότι οι δικηγορικοί σύλλογοι δεν μπορούν να αρνηθούν στον κάτοχο πτυχίου νομικής πανεπιστημίου της αλλοδαπής την εγγραφή στα μητρώα ασκουμένων και τη συμμετοχή στις εξετάσεις των υποψηφίων δικηγόρων, αντίστοιχα, με μόνη αιτιολογία την έλλειψη της ακαδημαϊκής αναγνώρισης των τίτλων σπουδών του. Αντίθετα υποχρεούνται να εξετάσουν κατά πόσο οι προσκομιζόμενοι τίτλοι σε συνδυασμό με τις γνώσεις και τα γενικότερα προσόντα του ενδιαφερόμενου όπως προκύπτουν από αυτούς, καθώς και άλλες σχετικές γνώσεις και εμπειρίες αντιστοιχούν ή, μερικώς έστω, πληρούν τις ουσιαστικές προϋποθέσεις που απαιτούνται στο κράτος υποδοχής για την πρόσβαση στο επάγγελμα. Αν συντρέχουν όλες αυτές οι προϋποθέσεις, οι σύλλογοι οφείλουν να δεχθούν τους τίτλους.

Ειδικότερα, η απόφαση 2770/2011 της Ολομέλειας του Συμβουλίου Επικρατείας αφορούσε στην περίπτωση που δικηγορικός σύλλογος αρνείται την εγγραφή στα μητρώα ασκουμένων κατόχου πτυχίου νομικής άλλου κράτους μέλους της ΕΕ. Η ενδιαφερόμενη ήταν πτυχιούχος της νομικής σχολής του Πανεπιστημίου του Λονδίνου, η οποία στη συνέχεια απέκτησε πτυχίο νομικής πρακτικής, κάτι που αποτελεί προϋπόθεση έναρξης της πρακτικής ασκήσεως στο Ηνωμένο Βασίλειο και γράφτηκε ως ασκούμενη δικηγόρος στους δικηγορικούς συλλόγους της Αγγλίας και της Ουαλίας. Το ΔΣ του δικηγορικού συλλόγου Αθηνών απέρριψε το αίτημα της για εγγραφή επικαλούμενος ότι δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις εγγραφής της, καθώς δεν είχε αναγνωρισθεί η ισοτιμία του πτυχίου της στην Ελλάδα.

Η δεύτερη υπόθεση που συζητήθηκε στην Ολομέλεια (2771/2011) αφορούσε πτυχιούχο νομικής γαλλικού Πανεπιστημίου που επεδίωκε να ασκήσει το δικηγορικό

επάγγελμα στην Ελλάδα. Ωστόσο ο δικηγορικός σύλλογος Αθηνών μολονότι τον ενέγραψε στα μητρώα των ασκουμένων δικηγόρων, στη συνέχεια δεν χορηγούσε πιστοποιητικό ασκήσεως προκειμένου να συμμετάσχει στις εξετάσεις υποψηφίων δικηγόρων.

Και στις δύο περιπτώσεις το δίκαιο που επικαλέστηκαν οι αιτούντες για να υποστηρίξουν το αίτημα τους είναι το κοινοτικό, πρωτογενές κυρίως αλλά και παράγωγο, όπως επίσης και τις σχετικές αποφάσεις του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το ΣτΕ κρίνοντας επί των υποθέσεων έλαβε υπόψη του τόσο το δίκαιο της Ένωσης όσο και τις εθνικές ρυθμίσεις όπως αποτυπώνονται στον Κώδικα Περί Δικηγόρων. Συνακόλουθα, ερμήνευσε τις εθνικές προβλέψεις εναρμονίζοντας τις με τις κοινοτικές και συνεκτιμώντας παράλληλα τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Συγκεκριμένα το ΣτΕ επικαλείται το άρθρο 39 ΣΕΚ (νυν 45 ΣΛΕΕ) και το άρθρο 43 ΣΕΚ (νυν 49 ΣΛΕΕ) που αφορούν στις κοινοτικές ελευθερίες κυκλοφορίας των εργαζομένων και εγκατάστασης, αντίστοιχα. Βάσει αυτών παρέχεται η δυνατότητα απρόσκοπτης, καταρχήν, επαγγελματικής δραστηριοποίησης των κοινοτικών υπηκόων σε ολόκληρη την Κοινότητα. Ως εκ τούτου, κάθε περιορισμός στην ελευθερία εγκατάστασης που προέρχεται από εθνικό μέτρο, θεωρείται πως απειλεί τη διασυνωριακή εγκατάσταση και εφόσον δεν συντρέχει επιτακτικός λόγος δημοσίου συμφέροντος για την επιβολή του πρέπει να αίρεται. Οι παραπάνω ελευθερίες και τα κανονιστικά πλαίσια που υποδεικνύουν στα κράτη- μέλη ισχύουν και για το δικηγορικό επάγγελμα, όπως επισημαίνει το δικαστήριο παραθέτοντας και την αντίστοιχη νομολογία του ΔΕΕ που επιβεβαιώνει την εν λόγω θέση (ΔΕΚ 21.6.1974, C-2/74, Reyners, 28.4.1977, C- 71/76, Thieffry, 12.7.1984, ΟΙ 07/83, ΚΙορρ).

Ειδικότερα όσον αφορά στην πρακτική άσκηση που προβλέπεται σε νομοθεσίες κρατών μελών ως προϋπόθεση για την πρόσβαση στο επάγγελμα του δικηγόρου, το δικαστήριο στηριζόμενο στη νομολογία του ΔΕΕ διευκρίνισε ότι δεν συνιστά ούτε «δικηγορικό επάγγελμα» ούτε αυτοτελές «νομοθετικά κατοχυρωμένο επάγγελμα», κατά την έννοια των οδηγιών 98/5 και 89/48 αντίστοιχα, αλλά προπαρασκευαστική της εισόδου στο επάγγελμα. Επιπλέον, εφόσον κατά την πρακτική άσκηση ο ασκούμενος αναλαμβάνει δραστηριότητες που κανονικά αμείβονται, η πρακτική άσκηση συνιστά δραστηριότητα που υπάγεται και προστατεύεται από τις διατάξεις του πρωτογενούς κοινοτικού δικαίου περί ελευθεριών και συγκεκριμένα από το άρθρο 39 ΣΕΚ (νυν 45 ΣΛΕΕ) ή το άρθρο 43 ΣΕΚ (νυν 49 ΣΛΕΕ) ανάλογα με τις ειδικότερες συνθήκες απασχόλησης.

Για το δικηγορικό εφόσον πρόκειται για «νομικώς κατοχυρωμένο επάγγελμα», η νομοθεσία των κρατών - μελών σε κάθε περίπτωση προβλέπει ιδιαίτερες ρυθμίσεις για την πρόσβαση έτσι ώστε να διασφαλίζεται ότι η δικαιοσύνη θα στελεχώνεται από πρόσωπα με επιστημονική ικανότητα και προσόντα, τα οποία πιστοποιούνται με την κατοχή συγκεκριμένων τίτλων. Στην ελληνική έννομη τάξη οι ρυθμίσεις αυτές αποτυπώνονται στο ν.δ 3026/1954 (Κώδικας περί Δικηγόρων) που προβλέπει διαδικασίες που αφορούν τόσο την πρόσβαση όσο και την άσκηση του επαγγέλματος. Το ΣτΕ αναφέρεται στις προβλέψεις του Κώδικα σχετικά με την πρόσβαση στο επάγγελμα όπου ορίζονται και οι προϋποθέσεις. Ειδικότερα, επίμαχη διάταξη είναι αυτή του άρθρου 3 σύμφωνα με την οποία *δικηγόρος διορίζεται ο επιτυχών εις εξέτασιν επί πρακτικών θεμάτων[...] δικαίωμα συμμετοχής εις την εξέτασιν έχει όστις κέκτηται πτυχίον του νομικού τμήματος της Νομικής Σχολής Ελληνικού ή αλλοδαπού ανεγνωρισμένου ομοταγούς Πανεπιστημίου*. Αυτή η διάταξη αποτέλεσε το νομικό έρεισμα το οποίο επικαλέστηκε ο δικηγορικός σύλλογος για να

απορρίψει το αίτημα του ενδιαφερομένου αλλά και το δικαστήριο για να το ικανοποιήσει, ερμηνεύοντας την διαφορετικά.

Συγκεκριμένα, το δικαστήριο εκτιμώντας την ιδιαίτερη φύση του εν λόγω επαγγέλματος ερμηνεύει τις εθνικές ρυθμίσεις του Κώδικα περί Δικηγόρων υπό το φως του κοινοτικού δικαίου. Επανανοηματοδοτεί το άρθρο 3 και την έννοια του πτυχίου διευρύνοντας τον κύκλο αποδεκτών του δικαιώματος πρόσβασης στο επάγγελμα ενώ παράλληλα δημιουργεί υποχρεώσεις στις αρμόδιες αρχές. Το κράτος υποδοχής δεν θα πρέπει να περιορίζεται στο ζήτημα της ακαδημαϊκής και μόνον ισοτιμίας του εν λόγω (κοινοτικού) πτυχίου, όπως τονίζεται. Αντίθετα, οι σύλλογοι οφείλουν να λάβουν υπόψη τους τίτλους και να προβούν σε συνολική συγκριτική αξιολόγησή τους με το απαιτούμενο για την εγγραφή ημεδαπό πτυχίο ως προς τις γνώσεις και τα προσόντα που πιστοποιούνται, τον τρόπο άσκησης του δικηγορικού επαγγέλματος και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του. Έπειτα πρέπει να κρίνουν αν οι γνώσεις και τα γενικότερα προσόντα του ενδιαφερόμενου, που προκύπτουν από τους τίτλους αυτούς, καθώς και πιθανές άλλες σχετικές γνώσεις και εμπειρίες, που έχουν αποκτήσει, αντιστοιχούν προς τα προσόντα που απαιτεί η εθνική νομοθεσία. Αν αντιστοιχούν, οι σύλλογοι οφείλουν να δεχθούν τους τίτλους, ενώ αν από τη σύγκριση προκύπτει μερική μόνο αντιστοιχία, ο υποψήφιος μπορεί να αποδείξει ότι έχει αποκτήσει τις γνώσεις και τα προσόντα που του έλειπαν. Σε κάθε περίπτωση, ο δικηγορικός σύλλογος δεν μπορεί να αρνηθεί την ικανοποίηση του σχετικού αιτήματος με μόνη την αιτιολογία ότι το πτυχίο νομικής που αποκτήθηκε από τον αιτούντα στο κράτος προελεύσεως δεν έχει τύχει ακαδημαϊκής αναγνώρισης στο κράτος υποδοχής.

Τα ανάλογα ισχύουν και όταν κοινοτικός υπήκοος ζητεί να του επιτραπεί να διανύσει σε ορισμένο κράτος μέλος την περίοδο πρακτικής άσκησης, που προβλέπεται στο κράτος αυτό ως προϋπόθεση για την άσκηση του επαγγέλματος του δικηγόρου, και επικαλείται τίτλους που έχει αποκτήσει σε άλλο κράτος μέλος και οι οποίοι μπορούν να χρησιμοποιηθούν στο κράτος εκείνο για την πρόσβαση σε αντίστοιχη πρακτική άσκηση.

Με άλλα λόγια προϋπόθεση εισόδου στο επάγγελμα, δεν αποτελεί το πτυχίο με την έννοια του διπλώματος αλλά τα επαγγελματικά προσόντα, και επαφίεται στις αρμόδιες αρχές ο έλεγχος και η κρίση για την ύπαρξη των απαιτούμενων επαγγελματικών γνώσεων και εμπειριών και του κατά πόσο αντιστοιχούν στις εθνικές προβλέψεις. Το δικαστήριο με αυτό τον τρόπο επιδιώκει να συμφιλιώσει την εθνική ρύθμιση, χωρίς να θίξει το κύρος της, με τις κοινοτικές επιταγές. Το Κοινοτικό δίκαιο αποβλέπει στην εξάλειψη των προσκομμάτων στα πλαίσια της ενιαίας αγοράς και του ελεύθερου ανταγωνισμού γι' αυτό και επιβάλλει ενιαία αναγνώριση των επαγγελματικών δικαιωμάτων, πράγμα που άλλωστε νομιμοποιείται να το κάνει καθώς ανήκει στις εκχωρηθείσες αρμοδιότητες. Σύμφωνα με τη νομολογία ΔΕΕ η προς την αναγνώριση των διπλωμάτων ως ισοτίμων σχετική νομοθετική ύλη ανήκει στον κοινοτικό νομοθέτη. Οι εθνικές αρχές ελέγχουν την ισοτιμία, δηλαδή αν το αλλοδαπό δίπλωμα πιστοποιεί γνώσεις και προσόντα ισοδύναμα αυτών του αντίστοιχου εθνικού διπλώματος βάσει της φύσης και της διάρκειας σπουδών με κριτήρια αντικειμενικά. Το ΣτΕ παγίως πλέον δέχεται ότι το ζήτημα της ακαδημαϊκής ισοτιμίας αφορά την κρατική αρμοδιότητα και ότι το κοινοτικό δίκαιο μπορεί να υπεισέλθει μόνο στα θέματα της επαγγελματικής. Ωστόσο με τη διαρκή συρρίκνωση του ακαδημαϊκού, σχεδόν απορρόφησή του από την έννοια του επαγγελματικού, στην πρόσφατη νομολογία εύλογα δημιουργείται η απορία του εάν απομένει τελικά στα κράτη πεδίο ρύθμισης.

Ανθούλα Καπελώνη

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια Δημοσίου Δικαίου Α.Π.Θ.